

ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ ІМПЛІЦИТНОСТІ В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

У статті робиться спроба визначити засоби реалізації імпліцитності в новелі Дж. Голсуорсі “Цвіт яблуні”, зокрема ретроспекцію, заголовок, тематичні та ключові слова, стилістичні засоби, символ.

Ключові слова: *імпліцитність, імпліцитні смисли, контекст.*

The article tries to identify means of the realization of implicitness in John Galsworthy's novel “The Apple Tree” including retrospectives, title, thematic and key words, stylistic means, symbol.

Key words: *implicitness, stylistic means, context.*

Прихований зміст повідомлення часто є важливішим, ніж явно виражений. Для його позначення існує два основних терміни: “підтекст” та “імплікація”. Ці поняття розглядаються вченими як синоніми, хоча у низці праць між ними проводиться кількісна межа або якісна. Щодо визначення поняття, то деякі автори пояснюють підтекст (імплікацію) настільки широко, що він втрачає свою специфіку: “Створювати образи – означає створювати і підтекст” [2].

Власне кажучи, підтекст властивий будь-якому художньому твору. Інша специфічна ознака – різке скорочення обсягу визначеного поняття, що призводить до урівнення підтексту та контекстуального значення слова і навіть до появи терміна “підконтекст значення”. Незважаючи на суттєві розбіжності, більшість дослідників погоджується з тим, що в основі цього феномена лежить надання висловлюванню додаткового, особливого смислу, що не впливає безпосередньо з лінійно реалізованих значень текстових одиниць.

У деяких працях з лінгвістики тексту підтекст зараховують до категорії тексту. Так, М.М. Кожина пише: “Підтекст, або глибина тексту – це категорія, пов’язана з проблемою взаєморозуміння під час спілкування” [2]. Визначимо підтекст як усвідомлено або неусвідомлено створену оповідачем частину семантичної структури тексту, що підпорядкована сприйняттю у результаті особливої аналогічної процедури, яка передбачає переробку експліцитної інформації і виведення на її основі додаткової інформації. У цьому визначенні можна виділити такі характеристики підтексту, що реалізують текстові категорії:

1. Підтекст несе інформацію, а отже, пов’язаний з такою категорією тексту, як інформативність.
2. Підтекст не може бути визначено в результаті стандартних аналітичних процедур, за допомогою яких виявляється експліцитна інформація, закладена в тексті, а отже, він пов’язаний з категорією експліцитності /імпліцитності.
3. Підтекст може виникати як несвідомо, так і в результаті свідомих дій того, хто говорить, він пов’язаний з категорією інтенційності [2].

Контекст визначається сукупністю контекстуальних зв’язків мовної одиниці, що зумовлюють поліфонію смислів у тексті [2]. У процесі розуміння художнього твору відбувається перехід від зовнішньої форми тексту (сукупність мовних засобів, що експлікують задум автора), до його внутрішньої форми, смислу тексту (М.Ф.Алефіренко). Цей процес передбачає інтенсивну перебудову зовнішньої форми тексту через його згортання в результаті розумової аналітико-синтетичної діяльності читача/інтерпретатора. Наслідком такого перетворення тексту є сукупність “сміслових віх”, кожна з яких

заміщає в мисленні певний фрагмент змісту вихідного тексту. у таких фрагментах міститься змістово-концептуальна інформація як “авторське творче переосмислення явищ, розуміння їх причинно-наслідкових зв'язків, їхньої значущості в соціальному, економічному, політичному й культурному житті народу [2].

Носіями прихованого смислу в художньому тексті виступають індикатори імплікатив, що привертають до себе увагу під час читання тексту завдяки різним стилістичним прийомам.

В імпліцитній смисловій лінії яскраво виявляється системність і взаємозалежність усіх компонентів тексту, оскільки саме порівняння та протиставлення різнорідних, різнорівневих явищ призводить до усвідомлення наявності іншого, прихованого, підтекстового смислу повідомлення [1].

Про різноманітність наукових підходів до цього явища свідчить значна кількість термінів, які вживаються на позначення того, що приховано поміж рядків: підтекст, позатекст, інакомовність (у літературознавстві), інференція, імплікація, пресупозиція, імпліцитна інформація (у логічній семантиці), алюзія, апосіопеза, перифраз, евфемізм (у стилістиці), не буквальный смисл, непрямий смисл, імпліцитний смисл, імплікатура, індиректне інформування, індиректний мовленнєвий акт (у лінгвопрагматиці) [1].

Мета статті – визначити засоби реалізації імпліцитності в художньому тексті.

Матеріалом дослідження стала новела Дж. Голсуорсі “Цвіт яблуні”.

Події, що відбуваються в творі, – це спогади Френка Ешерста. На тлі чудової природи змальовано трагічне кохання юнака та дівчини: Міген позбавила себе життя, бо не змогла пережити те, що Френк зрадив її. Зникли “цвіт яблуні і золото весни”, тобто кохання, поезія, а замість них залишилася “проза” життя.

Автосемантична лексика, що виражає імпліцитну ретроспекцію, представлена в новелі тематичними та ключовими словами, які організують головну сюжетну лінію, розкривають ідею твору (*apple blossom, pity*). Звертаючись до семантичної структури словосполучення простежимо механізм імпліцитної ретроспективної співвіднесеності в новелі.

На перших сторінках вислів *apple blossom* трапляється при згадуванні про красу молодої Стелі Ешерст, яка двадцять шість років назад зачарувала Френка своєю “свіжістю кольорів, схожих на цвіт яблуні”:

If she had long lost the blue-eyed, flower-like charm, the cool slim purity of face and form, the apple-blossom colouring, which had so swiftly and so oddly affected Ashurst twenty-six years ago[3, c. 1].

У цьому прикладі словосполучення набуває значення молодості, краси. Як весною зацвітає яблуня, так і дівоча краса може бути такою неперевершеною.

Наступне використання словосполучення “*apple blossom*” співвідноситься з філософськими роздумами Френка Ешерста про людину, для якої не існує блаженного спокою в чарівному саду, де “цвіт яблуні і золото весни”, не мають в житті раювання, тихої гавані щастя, нічого, що могло б порівнятися з красою, вічною і незмінною. Цю красу він бачив під час спостереження за природою, її красою, зближення з нею.

There could be no garden of his choosing, of “the Apple-tree, the singing, and the gold,” in the words of that lovely Greek chorus, no achievable elysium in life, or lasting haven of happiness for any man with a sense of beauty – nothing which could compare with the captured loveliness in a work of art, set down for ever [3, c.2].

У цьому контексті словосполучення має значення вічності, блаженного заспокоєння в раю.

Наступне вживання словосполучення *apple blossom* пов'язане з минулим, зі спогадами Френка про минуле кохання, неперевершену красу душі, яка випурхнула від нього назавжди, бо він не зробив нічого, щоб зберегти це кохання.

...he had stumbled on just one of those past moments in his life, whose beauty and rapture he had failed to arrest [3, c. 2].

Новим лексико-семантичним варіантом (ЛСВ) словосполучення *apple blossom* є “втрачене кохання”.

Експліцитна ретроспекція, маркована висловом *and this is what he remembered*, відряджає читача і головного героя новели – Френка Ешерста – у спогади про життя на маленькій фермі разом зі своїм другом Робертом Гартоном, про красу навколишньої природи весною, про зародження життя і кохання.

They were sitting on a bank beside the-road, where a track crossed alongside a wood, resting the knee and talking of the universe, as young men will [3, c.3].

Ashurst did not answer; he had plucked a blue floweret, and was twiddling it against the sky. A cuckoo began calling from a thorn tree. The sky, the flowers, the songs of birds [3, c.3]!

In uttering those words, he was conscious of a girl coming down from the common just above them. She was outlined against the sky, carrying a basket, and you could see that sky through the crook of her arm. And Ashurst, who saw beauty without wondering how it could advantage him, thought: ‘How pretty!’ The wind, blowing her dark frieze skirt against her legs, lifted her battered [3, c.3].

У цьому випадку словосполучення *apple blossom* актуалізує значення “зародження життя”.

У мірі подальшого використання словосполучення *apple blossom* в тексті розвиток семантичної структури проходить декілька стадій, набуваючи нових ЛСВ, що є контекстуальними значеннями вербалізованої мовної одиниці.

Ферма, на якій оселилися студенти, знаходилася біля затону, де росла велика яблуня, що була символом ферми, її красою; під нею зустрічалися закохані, здійснювалися мрії.

Коли Френк і Гартон прийшли на ферму, яблуня ще не зацвіла своєю красою, але життя вже зародилося в ній. Прийшовши під яблуню вночі і чекаючи Міген, Френк побачив неперевершену красу яблуні у цвітінні. І саме в цей час зародилося кохання в його душі:

A short steep-up grass hill behind was crowned with a few Scotch firs, and in front, an old orchard of apple trees, just breaking into flower, stretched down to a stream and a long wild meadow [3, c.3].

...from his window he could see apple blossoms covering the orchard as with a rose and white quilt. He went down almost dreading to see Megan [3, c. 19].

And the love poem, whose manufacture had been so important and absorbing yesterday afternoon under the apple trees, now seemed so paltry that he tore it up and rolled it into pipe spills. What had he known of love, till she seized his hand and kissed it! And now – what did he not know [3, c. 19]?

He was not quite sane, thinking of that morning’s kiss, and of to-night under the apple tree [3, c.23].

Він побачив Міген у сяйві місяця й усвідомив, що вона була схожа на ще нерозквітлий бутон яблуні: свіжий, дикий, рожевий, чистий, чуттєвий:

The buds were like Megan – shell-like, rose-pink, wild, and fresh; and so, too, the opening flowers, white, and wild; and touching [3, c.24].

Саме це контекстуальне значення словосполучення *apple blossom* дає ключ до розуміння того, що відбувається: в душі Френка зародилося кохання до Міген, яка відповіла на це кохання. Чистота її душі порівнюється у творі з чистотою природи, прозорістю повітря, диханням весняної ночі, з живими пелюстками яблуневого цвітіння. Чистоту душі, почуттів Міген символізує яблуневий цвіт:

Her smile brought tears into his eyes. The whiteness of her moonlit face so close to his, the faint pink of her opened lips, had the living unearthly beauty of the apple blossom [3, c. 27].

Поряд з такою людиною Френк відчуває себе лицарем, він святкує весну, любов у своїй душі, у своєму серці. Усе навколо нього розквітало таємничою красою і він радів, чекаючи чогось несподіваного.

Філософські роздуми навели його на думку про те, що було б блюзнірством зірвати квітку з цього дерева – тендітну, недоторкану, юну, і відкинути її. Квітка символізує святість – вона має три пелюстки (Трійця: Батько, Син і Святий Дух):

He plucked a fragment and held it close – three blossoms. Sacrilege to pluck fruit-tree blossom – soft, sacred, young blossom and throw it away [3, c.25]!

Френк розуміє, що Доля запропонувала йому випробування почуттів, і в нього починається роздвоєння: він відчуває кохання до дівчини, але поряд з цим розуміє всю відповідальність за її долю, щастя.

Антонімічне зчеплення пов'язує відрізки тексту новели, що відбивають контраст думок Френка відносно кохання до дівчини і сприяє реалізації нового ЛСВ словосполучення *apple blossom* – “не піддаватися спокусі, мати чисту совість”:

Because she was all simple Nature and beauty, as much a part of this spring night as was the living blossom, how should he not take all that she would give him how not fulfill the spring in her heart and his [3, c.25]!

Таким чином, кожне використання субститутів – словосполучень передбачає асоціативну співвіднесеність з домінантою контекстуального синонімічного ряду *apple blossom* і створює анафоричне тимчасове зрушення.

Імплицитне ретроспективне співвіднесення розширює семантичну структуру словосполучення *apple blossom* завдяки набуванню ним нової контекстуальної конотації *каяття*, що подана низкою. Це, перш за все, каяття за пристрасть, яка раптово виникла під впливом весни, ночі, цвітіння яблуні. Потім каяття, за жалість до себе, до обставин, що змусили Френка зробити такий крок, – відступитися від думки про Міген, почуттів до неї.

‘Why not?’ he thought. ‘I love her! But do I really love her? or do I only want her because she is so pretty, and loves me? What am I going to do?’ [3, c.37].

Це також побоювання за відповідальність перед нею, її долею, щастям.

Він втікає від Міген, від кохання, від прозорості її почуттів і вирішує, що не може принести Міген у жертву своїй пристрасті і сподіватися, що чинить правильно.

Ретроспективний план повертає сюжетну лінію новели до теперішнього часу, коли через 26 років Френк знов повернувся до тих місць, де відбулася його зустріч зі справжнім коханням. Та лише зараз, знов опинившись у саду, біля яблуні, він відчув свою помилку і усвідомив, що вчинив не правильно.

Та остаточне каяття прийде лише тоді, коли Френк почує страшну звістку про загибель молодого дівчини, яку він колись покинув, а вона не витримала горя і вчинила самогубство.

Символічно, що у волоссях Міген була гілочка яблуневого цвіту і вона навіть мертвою здавалася нареченою красунею. Останнє значення словосполучення *apple blossom* також реалізується ретроспективно – у спогадах старого Джима про трагічні події на фермі місис Наракомб.

Міген, схожа на пелюстки яблуні, символізує вірність, чистоту душі й почуттів, безмежну любов до людей, жертвність. І для Френка тепер назавжди зникли “цвіт яблуні і золото весни”. Життя втратило свій зміст. Він усвідомив, що рішення, яке він вважав найкращим, призвело до трагедії. І з цим болем в душі тепер йому жити надалі.

У новелі тематичне словосполучення *apple blossom* переходить до розряду ключового завдяки багаторазовому дистантному повторенню, що реалізується у ретроспективному плані й набуває значень: 1) дівочка краса; 2) блаженне заспокоєння; 3) краса душі; 4) втрачене кохання; 5) зародження життя; 6) кохання; 7) святість; 8) вірність, чистота, незайманість; 9) спокуса; 10) каяття; 11) лякливність; 12) жертвність; 13) душевна порожнеча; 14) втрачене кохання.

Іншим засобом реалізації імпліцитності в новелі виступає заголовок.

Заголовок “на вході” в текст може бути семантично пустим, якщо він представлений семантичною лексикою, що набуває значення лише в тексті.

Заголовок протягом усього тексту набуває контекстуальних лексико-семантичних

варіантів і на “виході” стає контекстуально автосемантичним. Узуально автосемантичні лексичні одиниці також контекстуально навантажені. Вони конденсують погляд автора і компактно його маркують. Часто узуальні контекстуальні значення заголовка не дуже різняться, що можуть скласти семантичну опозицію, яка приводить іноді до енантіосемії – одночасної реалізації словом протиставних, антонімічних ЛСВ.

У новелі Дж. Голсуорсі “Цвіт яблуні” заголовок реалізує такі антонімічні лексико-семантичні варіанти: “цвіт яблуні” – це зародження життя, кохання на початку новели і в кінці – трагедію кохання, самогубство дівчини.

Заголовок – енантіосемічний, що репрезентує негативну точку зору автора на події, що розгорталися в текстовому континуумі. Френк і кохає Міген, і тікає від цієї прозорої, вірної, закоханої душі. Він вважає, що загубить її, якщо буде разом з нею, а насправді він губить її життя своїми побоюваннями та жалістю до себе та до неї. Він розуміє, що чинить правильно, коли не повертається до ферми, до Міген, та коли через 26 років він чує про трагічні події, пов’язані з ним, – він усвідомлює свою провину, і сльози покаяння залишаються на його очах, а в душі – порожнеча.

Заголовок дає можливість читачеві отримати настанову на декодування точки зору через його фонові знання, саме на які розраховує автор. Після ознайомлення з новелою стають зрозумілими ті контекстуальні імпліцитні смисли, що накладаються на уявлені аргіогі. Перед заголовком автор подає епіграф, який одразу не зрозумілий: “Цвіт яблуні і золото весни”... Еврипід, “Іполіт”. Автор зашифрував свою точку зору в заголовку – читач її декодує, розгадує. На “виході” – в кінці твору –повторюється ця цитата в контексті пісні, яку співає хор:

*“Божевілля – серце кохання.
І златом крило блищить
Покірне його чарам,
Усе в світі весною розквітло,
Де молодість у дикій красі
Сміється, сяє, росте,
Весною земля
Під сонцем любов’ю квітне.
Радій, людино! Над усім піднесен,
Кіприда, Кіприда, твій царський трон!”*

У внутрішньому монолозі Френка стають зрозумілими слова грецького поета: любов шукала жертву і вона її знайшла – кохання призвело до загибелі. Цвіт яблуні в новелі символізує весну, красу, життя, кохання, наречену. І поряд з цим – втрату кохання, загибель, каяття. Ці значення узуально закріплені. Завдяки цитатності епіграфа до заголовка на “вході” до тексту назва “Apple Tree” моносемантична (яблуня, дерево), на “виході” вона має розвинену смислову структуру; її основними контекстуальними значеннями є: “кохання”, “дівочка краса”, “краса душі”, “вірність”, “прозорість почуттів”, “жертвовність”, “втрачене кохання”, “побоювання”, покаяння, загибель, життєва порожнеча. Протягом тексту читач розуміє зміст, ідею, закладену у заголовку, його контекстуально-смислову структуру, яка репрезентує авторську точку зору.

Усі три основні позиції тексту – заголовок, початок, кінець – актуалізують символічні значення: початок життя, початок кохання, чистота душі, порядність, цнотливість, недосвідченість, жертвовність.

Імплікація словосполучення “apple blossom” допомагає читачеві розшифрувати точку зору автора: не завжди правильно те, що ми робимо в житті, жаль, побоювання, нерішучість можуть спричинити несподівану розв’язку, іноді навіть трагічну.

Накопичення семантичного “багажу”, закладеного в заголовку, відбувається в новелі завдяки реалізації тематичними та ключовими словами *love, apple blossom, apple tree, pity* їх нових контекстуальних значень, що є лексико-семантичними варіантами

вербалізованих мовних одиниць. Сама назва “*Apple Tree*” вживається в тексті новели неодноразово.

Семантична скрипа поєднує різні події, що розгортаються на сторінках твору. “На вході” і “на виході” експліцитно *apple tree* – це яблуня, плодове дерево, а імпліцитно – це свідок зародження кохання, зустріч закоханих під місяцем, спокусливих обіцянок, втраченого щастя та ілюзій, трагічного самогубства.

У своїх спогадах Френк згадує яблуню, до якої доторкалася Міген як ніжне, тендітне створіння, а побачивши яблуню через 26 років, він розуміє: “...*the old apple tree itself. Unchanged! A little more of the greengreen lichen, a dead branch or two*” (“Яблуня постаріла...”) [3, с.35]. Завдяки такому стилістичному засобу як персоніфікація, разом з Френком яблуня сприймається як жива істота, яка, як жінка, квітне, молодіє, старіє, вкривається зморшками.

Заголовок у своєму індивідуально-художньому значенні “на виході” з тексту фіксує для читача ознаки референта – носія авторської ідеї: цвіт яблуні → трагедія кохання. Завдяки використанню у новелі імпліцитної ретроспекції здійснюється генералізація його семантичних значень.

У новелі заголовок набуває статусу символу. Він символізує:

- 1) життя, красу, молодість;
- 2) кохання, чистоту почуттів, порядність, цнотливість;
- 3) жертвність.

Крім того, імпліцитність в новелі виражена завдяки таким стилістичним засобам, як порівняння, епітети –

At that adoring look he felt his nerves quiver, just as if he had seen a moth scorching its wings [3, с.21];

The buds were like Megan– shell-like, rose-pink, wild, and fresh; and so, too, the opening flowers, white, and wild; and touching [3, с.24];

метафора –

...with an ironical smile which left a scar of irritation [3, с.9].

Отже, засобами вираження імпліцитності в новелі Дж. Голсуорсі “Цвіт яблуні” визначено: ретроспекцію, тематичні та ключові слова, заголовок, стилістичні засоби (порівняння, епітети, метафора, персоніфікація), символ, які розкрито у контексті твору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безугла Л.Р. Вербалізація імпліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі: Монографія / Л.Р. Безугла – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2007. – 332 с.
2. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин. – М.: Просвещение, 1991. – 234 с.
3. <http://www.online-literature.com/john-galsworthy/five-tales/3/>